

Міністерство культури та інформаційної політики України
Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка
Факультет оркестрових інструментів
Кафедра струнно – смичкових інструментів

Дипломна робота на здобуття ступеня «Магістр»
на тему:

«Сольне та оркестрове виконання на контрабасі ХХ-ХХІ століття»

Виконав: студент ІІ курсу
денної форми навчання
профілізації «Контрабас»
спеціальності 025 «Музичне
мистецтво»
ступеня вищої освіти

«Магістр»

Рибак Роман Юрійович

Науковий керівник:

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри
струнно-смичкових

інструментів

Лучанко Олег Михайлович

Рецензент:

завідувач кафедри
струнно-смичкових

інструментів,

професор

Ланюк Юрій Євгенович

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....3

**РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОНТРАБАСА ЯК СОЛЬНОГО
ТА ОРКЕСТРОВОГО ІНСТРУМЕНТА У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ.....6**

1.1. Контрабас у симфонічному оркестрі: від класики до
модерну.....6

1.2. Сольне контрабасове виконавство: започаткування та його
розвиток.....11

**РОЗДІЛ 2. СОЛЬНЕ ВИКОНАВСТВО: РЕПЕРТУАР, ТЕХНІКА,
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ.....18**

2.1. Аналіз основного сольного репертуару ХХ–ХХІ
століть.....18

2.2. Технічні та художні особливості сольної гри на
контрабасі.....26

2.3. Видатні виконавці та їхній внесок у розвиток сольної
контрабасової школи
виконавства.....30

**РОЗДІЛ 3. ОРКЕСТРОВЕ ВИКОНАННЯ НА КОНТРАБАСІ: СУЧАСНІ
ТЕНДЕНЦІЇ.....36**

3.1. Контрабас як основа гармонічного та ритмічного фундаменту

оркестру.....	36
3.2. Роль та функції контрабаса у камерних та симфонічних ансамблях.....	40
3.3. Особливості виконання сучасних партій у творах XX–XXI століття.....	46

ВИСНОВКИ.....	49
----------------------	-----------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
--	-----------

ВСТУП

Контрабас є одним з найстаріших та наймасивніших струнно-смичкових інструментів, який відіграє важливу роль у симфонічному та камерному оркестрах. Протягом багатьох століть він сприймався переважно як акомпануючий інструмент, основна функція якого — створення гармонічної та ритмічної опори. Однак упродовж XX–XXI століть відбулося суттєве переосмислення його музичної функції. Контрабас почав активно використовуватись як сольний інструмент, що вимагає високої технічної майстерності, глибокого художнього осмислення та індивідуальної інтерпретації.

Сучасне сольне виконавство на контрабасі демонструє не лише зростання кількості репертуару, а й розширення технічних і стилістичних можливостей інструмента. Видатні контрабасисти-новатори, такі як Гері Карр, Франко Петруччіані, Тео Вербеєк та інші, своїм прикладом змінили ставлення до інструмента, відкривши його нові художні горизонти. Разом з цим, оркестрова гра також зазнала еволюції — сучасні композитори все частіше включають у свої твори складні партії для контрабаса, що вимагають від виконавця не лише точності, а й творчої інтерпретації.

Попри активне зростання практичного інтересу до контрабаса,

систематизоване вивчення його сольної та оркестрової ролі в музичному мистецтві ХХ–ХХІ століть залишається недостатньо розвиненим. Це створює потребу у комплексному аналізі репертуару, технічних аспектів виконання та педагогічних підходів до підготовки виконавців.

Таким чином, **актуальність теми дослідження** зумовлена необхідністю поглибленого наукового осмислення трансформацій, що відбулися у виконавській практиці на контрабасі упродовж двох століть, виявленням сучасних тенденцій, а також потребами освітнього процесу в галузі професійної музичної підготовки.

Мета дослідження – виявити основні особливості сольного і оркестрового виконання на контрабасі в контексті розвитку музичного мистецтва ХХ–ХХІ століть, визначити їхнє значення для сучасної виконавської практики.

Дана мета зумовила вирішення поставлених **завдань**:

- **охарактеризувати** історичний розвиток контрабаса як сольного і оркестрового інструмента.
- **вивчити** основні риси сольного репертуару контрабаса ХХ–ХХІ століть.
- **проаналізувати** технічні та художні аспекти сольної гри.
- **дослідити** внесок видатних виконавців у становлення контрабасової сольної школи.
- **визначити** функції контрабаса у сучасному симфонічному та камерному оркестрах.
- **виявити** сучасні виконавські тенденції в оркестровій музиці з участю контрабаса.

Об'єктом дослідження є музичне виконавство на контрабасі у

XX–XXI століттях.

Предметом дослідження є сольне та оркестрове виконання на контрабасі, а саме його художньо-естетичні, технічні й стилістичні особливості.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання дослідницьких завдань у роботі застосовано комплекс методів:

- *історичний*, що дає можливість вивчення етапів становлення контрабаса як сольного та оркестрового інструмента, визначення особливостей розвитку виконавської традиції у XX–XXI століттях;
- *компаративний*, що використовується для порівняння різних виконавських контрабасових шкіл;
- *інтерпретаційний*, що допомагає виявити технічні та художні особливості сольної гри на контрабасі;
- *системний*, що дозволяє класифікувати технічні прийоми, стилістичні особливості, виконавські школи та тенденції розвитку гри на контрабасі в сольному й оркестровому контексті.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено комплексний огляд сольного й оркестрового виконавства на контрабасі у XX–XXI століттях, зокрема з позицій технічної еволюції, виконавської інтерпретації та педагогічної практики.

Практичне значення дослідження. Результати можуть бути використані у професійній підготовці контрабасистів, створенні навчальних програм, у виконавській та методичній діяльності, а також для подальших наукових досліджень у галузі музичного мистецтва.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОНТРАБАСА ЯК СОЛЬНОГО ТА ОРКЕСТРОВОГО ІНСТРУМЕНТА У XX–XXІ СТОЛІТТЯХ

1.1. Контрабас у симфонічному оркестрі: від класики до модерну

Контрабас, найнижчий за регістром представник струнно-смичкових інструментів, займає особливе місце в оркестровій палітрі. Його роль, функції та навіть спосіб гри зазнали еволюційних змін від класичної епохи до сучасності. І хоча протягом століть контрабас сприймався переважно як опора гармонії, сьогодні він дедалі частіше виступає як повноцінний виразовий інструмент із самобутнім голосом.

Історичне походження та еволюція контрабаса в класичній музиці тісно переплітається з розвитком самого оркестру. З'явившись у 1620 році, контрабас прийшов на зміну таким інструментам, як альт і альт-бас, але лише в середині XVII століття він знайшов своє місце в оркестрі [17]. Його еволюцію неможливо повністю оцінити без розуміння його ролі в ширшому контексті трансформації оркестру [38]. Контрабас набуває все більшого значення у другій половині XVIII століття, особливо під впливом німецької консервативної системи, яка почала визнавати його потенціал як більш ніж просто допоміжного інструмента [25]. З розширенням оркестрів і пошуком композиторами багатших звукових палітр, глибокі, резонансні тони контрабаса стали основним інструментом у створенні пишних текстур, характерних для класичної симфонічної музики.

У класичному оркестрі XVIII століття, в добу Йозефа Гайдна, Вольфганга Амадея Моцарта та Людвіга ван Бетховена, контрабас здебільшого дублював партії віолончелі на октаву нижче. Така техніка письма зумовлена не лише акустичними особливостями залів та інструментів того часу, а й недостатньо розвиненими технічними можливостями самого контрабаса. Він мав масивний корпус, громіздку конструкцію, неточну мензуру і порівняно низьку артикуляційну рухливість. Відповідно, композитори використовували контрабас як ритмічний і гармонічний фундамент.

Втім, уже в пізнього Бетховена та Франца Шуберта можна помітити спроби виходу контрабаса з функції лише «підкладки». Їхні симфонічні партитури демонструють цікавіші басові лінії, інколи з виразними інтонаціями, що не лише підтримують, але й протиставляються іншим інструментам.

Видатні композитори визнавали унікальні якості контрабаса і

створювали твори, які підкреслювали його можливості. Такі композитори, як Йозеф Гайдн, були одними з перших, хто досліджував універсальність контрабаса, відводячи йому чільне місце у своїх творах [5]. Серед інших відомих творів – «Grillen-Symphonie» Телемана, що включає соло контрабаса, які демонструють його мелодичний потенціал. Крім того, такі композитори, як Малер і Верді, включали контрабас у свої симфонії та опери, використовуючи його глибокі тони, щоб додати глибини і драматизму своїй музиці. Ці твори не лише піднесли роль контрабаса в симфонічному оркестрі, але й розширили межі його виразних можливостей.

Класичне симфонічне виконавство виробило техніку і стиль гри, які є унікальними для контрабаса. На цьому інструменті можна грати смичком (*arco*) або щипати струни (*pizzicato*), пропонуючи широкий спектр тональних можливостей [43]. Крім того, музиканти використовують різноманітні розширені техніки для подальшого розширення виразного діапазону контрабаса [43]. До них відносяться гармоніки, *col legno* (гра на дереві смичка) та *sul ponticello* (гра біля містка для отримання скляного звуку), кожна з яких робить свій внесок у різноманітну звукову палітру, доступну композиторам та виконавцям. Володіння цими техніками дозволяє контрабасистам додавати до оркестрового виконання як тонкі нюанси, так і потужну динаміку, посилюючи загальний вплив музики.

Перехід у композиції та оркестровці за участю контрабаса був захоплюючою мандрівкою від класики до сучасності. Історично контрабас часто вважався дзеркальним відображенням віолончелі, але на октаву нижчим, відіграючи скоріше допоміжну роль, ніж провідну в оркестровому аранжуванні. Однак з розвитком

оркестрування композитори почали визнавати потенціал контрабаса, який додає музичним творам глибини та складності. Цей зсув був особливо очевидним у другій половині XVIII століття, коли німецькі впливи сприяли підвищенню статусу інструмента в оркестрі [25]. Контрабас почали цінувати не лише за його ритмічну основу, але й за здатність збагачувати гармонічну структуру глибокими, резонансними тонами [32]. Це нове розуміння призвело до появи більш складних композицій та оркестрування, в яких контрабас став невід'ємним компонентом симфонічного звукового ландшафту.

З початком XX століття контрабас став об'єктом дедалі глибших композиторських експериментів. У творах Арнольда Шенберга, Альбана Берга він уже не лише «фундамент», а й повноцінний драматургічний голос.

У серійному письмі Шенберга та Веберна контрабас виступає як складник тонкої динамічної та реєстрової гри. Шостакович — майстер контрастів — у своїх симфоніях часто довіряє контрабасам зловісні, саркастичні, а іноді трагічні інтонації. Особливої уваги заслуговують новітні підходи до оркестрування. Наприклад, Лігеті чи Пендерецький часто експериментують із нетрадиційними прийомами гри: глісандо, удари по корпусу інструмента, гру смичком за підставкою (*sul ponticello*) або навіть зі знятими струнами — усе це надає контрабасу абсолютно нової акустичної природи.

Технологічний прогрес відіграв ключову роль у трансформації звучання та універсальності контрабаса в сучасних оркестрах. Такі інновації, як регульовані регулятори бриджу та сучасна басова каніфоль, покращили зручність гри та тональну якість інструменту, що дозволило музикантам створювати більш вишукане та потужне

звучання [14]. Ці вдосконалення не тільки розширили виразний діапазон контрабаса, але й зробили його більш пристосованим до різних музичних жанрів і стилів. Крім того, розробка сучасних струнних матеріалів сприяла створенню більш насиченого і послідовного тону, що дозволило музикантам досліджувати нові звукові можливості [13]. В результаті контрабас став ще більш невід'ємною частиною оркестру, завдяки своїй здатності бездоганно поєднуватися з іншими інструментами, а також виділятися своїм унікальним голосом.

Контрабас знайшов своє місце у безлічі музичних жанрів у сучасних симфонічних оркестрах, демонструючи свою універсальність та адаптивність. З розвитком оркестрів контрабас вийшов за межі своєї традиційної ролі, ставши невід'ємною частиною різноманітних музичних творів – від класичних композицій до джазових п'єс. Така адаптивність значною мірою зумовлена здатністю інструмента видавати широкий діапазон звуків, незалежно від того, чи грається він смичком (*arco*), чи щипком по струнах (*pizzicato*), чи за допомогою різноманітних розширених технік [43]. Така універсальність дозволяє композиторам експериментувати з багатшими фактурами та більш інноваційними оркестровками, часто органічно вписуючи контрабас у різні музичні контексти. Така інтеграція не лише підкреслює тональний діапазон інструмента, але й підкреслює його важливість у створенні динамічних звукових ландшафтів сучасних симфоній.

Видатні сучасні контрабасисти зробили значний внесок у сучасну репутацію інструмента та його роль в оркестрах. Такі постаті, як пан Гладстон, який був головним басистом Детройтського симфонічного оркестру протягом 36 років, відіграли

важливу роль у формуванні сучасного сприйняття контрабасу [39]. Ці віртуози надихнули композиторів досліджувати нові можливості контрабаса, заохочуючи до створення витончених композицій, що підкреслюють унікальні можливості інструмента. Крім того, ці музиканти часто виступають у ролі педагогів і посланців контрабаса, надихаючи нове покоління музикантів розширювати межі можливостей інструмента. Завдяки їхньому внеску контрабас продовжує розвиватися, зберігаючи свою актуальність і значущість у симфонічному світі.

У XXI столітті контрабас утверджується як повноцінний соліст у оркестровій фактурі. Це стосується не лише академічної музики, а й авторських симфонічних кросоверів, кіномузики, експериментального театру. Завдяки вдосконаленню конструкції інструмента (сучасні моделі легші, чутливіші), новим струнам та високій виконавській майстерності, контрабас здатен реалізувати складні артикуляційні та інтонаційні завдання.

Сучасні диригенти, як-от Еса-Пекка Салонен чи Саймон Реттл, часто формують особливе звучання оркестру саме через темброву активність басової групи. Ба більше, у камерному контексті (ансамблі нової музики, як Ensemble Modern чи Klangforum Wien) контрабас виступає не лише як акомпануючий, а й як провідний інструмент.

Сучасні композитори суттєво вплинули на роль контрабаса в оркестрі, розширивши межі його традиційного використання. Сьогодні композитори досліджують різноманітні прийоми, щоб повною мірою використати універсальність інструмента, в тому числі розширені техніки, які виходять за рамки традиційних прийомів *arco* та *pizzicato* [43]. Такі інновації дозволили контрабасу вийти зі своєї традиційної допоміжної ролі і перетворитися на

сольний інструмент, здатний передавати широкий спектр емоцій і складностей. Наприклад, сучасні композиції часто вимагають від контрабаса виконання віртуозних пасажів, які підкреслюють його динамічну силу та виразний потенціал [32]. Крім того, вплив контрабасистів-віртуозів надихнув композиторів на написання творів, які кидають виклик і демонструють можливості інструмента, ще більше зміцнюючи його роль як ключового елемента сучасної оркестрової музики [38].

Забігаючи наперед, можна сказати, що майбутні тенденції та інновації у використанні контрабаса в оркестрах ще більше розширять його роль і можливості. З розвитком технологій, ймовірно, з'являться нові виконавські техніки та електронні вдосконалення, що нададуть контрабасистам більше творчої свободи та виразного потенціалу [45]. Крім того, подальше дослідження місця контрабаса в різних музичних жанрах, ймовірно, призведе до більшої кількості колаборацій і змішаних композицій, що ще більше зміцнить його універсальність. Ці зміни не лише збагатять репертуар контрабасистів, але й продовжуватимуть кидати їм виклик та надихати на інновації. Майбутнє контрабаса в сучасних симфонічних оркестрах буде пов'язане з постійною еволюцією та відкриттями, оскільки і музиканти, і композитори прагнуть розкрити весь потенціал цього чудового інструмента.

1.2. Сольне контрабасове виконавство: започаткування та його розвиток

Контрабас, як представник найнижчого регістру серед струнно-смичкових інструментів, тривалий час асоціювався з оркестровим фоном — основою гармонії, підтримкою ритму, звучанням у глибокому тлі. Його сольні якості тривалий час залишалися у тіні інших інструментів. Однак історія контрабаса як соліста — це історія подолання упереджень, відкриття нового тембрового простору, а також пошуку унікального виконавського голосу, здатного передати глибокі філософські, драматичні та навіть ліричні настрої.

Контрабас, який спочатку використовувався переважно в ансамблевому складі, відіграв ключову роль в оркестрових засадах, що склалися в епоху бароко. Близько 1700 року контрабас був представлений як оркестровий інструмент, що слугував продовженням гармонійної та ритмічної підтримки, яка визначала композиції того періоду. Його основна функція полягала у доданні ваги та глибини ансамблю, і ця характеристика збереглася протягом століть. Крім того, контрабасові секції мають вирішальне значення для забезпечення динамічної потужності та посилення ритмічної основи в оркестрах, значно формуючи музичний ландшафт [32]. Переходячи через різні музичні епохи, його оркестрове використання еволюціонувало, пристосовуючись до мінливих вимог та умов виконання музики [25]. Ця еволюція заклала підґрунтя для того, щоб з часом інструмент став популярним у сольному виконанні, підкресливши його універсальність та потенціал.

Попри те, що контрабас був невід'ємною частиною оркестру

вже з XVIII століття, його сольне використання довгий час залишалося рідкісним явищем. Однією з головних причин цього була технічна складність інструмента — великі розміри, важкість у звуковидобуванні, обмеженість рухливості у верхньому регістрі. Проте вже у XVIII столітті з'являються перші твори для контрабаса з солістичною функцією. Серед піонерів — чеський композитор і контрабасист Йоганн Матіас Шпергер (1750–1812), який залишив понад 40 концертів для контрабаса. Його творчість, хоча й довгий час була маловідомою, заклала підвалини для сприйняття інструмента як сольного.

Не менш важливим був внесок Діттерса фон Діттерсдорфа, Карла Діттерса, Франца Антона Хоффмайстера — авторів концертів, у яких контрабас виступає на рівних з іншими інструментами. У їхніх творах, зазвичай написаних у класичних формах, переважає співуча кантилена, використання верхнього регістру та навіть віртуозні пасажі.

Поява перших музикантів-солістів на контрабасі ознаменувала трансформаційну епоху для інструмента, піднявши його від традиційної ансамблевої ролі до славетного сольного голосу. Такі видатні постаті, як Гарі Карр і Франсуа Раббат, вийшли за рамки звичних кордонів, продемонструвавши можливості контрабаса за межами акомпанементу [13]. Їхній внесок відіграв важливу роль у переосмисленні сприйняття контрабаса не лише в колах класичної музики, а й у джазі. Зусилля Штрайхера, спрямовані на утвердження контрабаса як сольного інструмента, зокрема через його роботу у Віденській академії, були ключовими у цій трансформації [23]. Ці музиканти не лише вдосконалювали технічну майстерність, але й запроваджували інноваційні техніки,

які розширювали виразовий діапазон контрабаса. Їх спадщина продовжує надихати сучасних басистів, заохочуючи до експериментів і створення унікальних звукових відтінків.

Вплив класичних музичних течій суттєво вплинув на еволюцію сольного контрабасового виконавства, оскільки ці течії часто диктували стилістичні та технічні вимоги до інструмента. Розвиток контрабасових концертів, композицій, що зазвичай складаються з трьох частин, є прикладом цього впливу, демонструючи солістичний потенціал інструмента в оркестровому контексті [43]. У міру того, як композитори досліджували нові гармонічні мови та технічні виклики, контрабас все частіше використовувався як сольний інструмент, що спонукало до створення складних композицій, які підкреслювали його унікальні тональні якості.

У XIX столітті, на тлі розквіту віртуозної інструментальної техніки, контрабас поступово утверджується як сольний інструмент. У цьому ключову роль відіграють постаті видатних контрабасистів-виконавців і педагогів. Одним із перших і найвпливовіших був Джованні Боттезіні (1821–1889) — італійський композитор, диригент і контрабасист, якого справедливо називають «Паганіні контрабаса». Саме він довів, що контрабас здатен конкурувати з іншими солюючими інструментами не лише у техніці, а й у виразності.

Боттезіні створив численні фантазії, варіації, концерти та дуети, у яких продемонстрував нові можливості гри на контрабасі: флажолети, подвійні ноти, арпеджіо, складні переходи між регістрами. Його вплив поширився і на виконавську педагогіку, адже саме з його творчості починається формування італійської сольної контрабасової школи.

Сучасний стрій контрабаса в п'ятих тональностях є свідченням цих еволюціонуючих вимог, що відповідають потребі в більш чутливому та універсальному інструменті, здатному відповідати суворим вимогам сучасної музики [29]. В результаті контрабас закріпив за собою місце видатного сольного інструмента, що славиться своїм багатим, резонансним звучанням і динамічним діапазоном.

Еволюція творів для контрабаса-соліста – це захоплююча подорож, позначена поступовим переходом від ансамблевої до сольної спрямованості. Спочатку контрабас був переважно ансамблевим інструментом, здебільшого завдяки своїй ролі в оркестровому складі. Однак у XX столітті відбулася значна трансформація, коли контрабасисти-віртуози почали надихати на створення нових творів спеціально для цього інструмента. У цей період відбувся ренесанс контрабасової музики, коли композитори досліджували багаті тональні можливості інструмента та розширювали його репертуар [32]. Поява цих творів не лише підкреслила можливості контрабаса як сольного інструмента, але й проклала шлях до його визнання в концертних залах по всьому світу.

Інновації в техніці гри мали глибокий вплив на виконавські можливості контрабаса. Композитори розширювали межі можливостей інструмента, а виконавці реагували на це творчими прийомами, щоб задовольнити нові вимоги. Такі досягнення, як розширений діапазон аплікатури, гармоніки та різноманітні способи смичка розширили виразний потенціал контрабаса. Ці інновації не лише підвищили технічну майстерність, необхідну для виконання, але й збагатили музичну виразність сольних творів [36]. Такі зміни піднесли контрабас від простої допоміжної ролі до

провідного голосу в сольному та камерному музикуванні.

Впливові композитори відіграли вирішальну роль у розвитку сольного репертуару контрабаса. Такі постаті, як Джованні Боттезіні та Серж Куссевіцкі, відомі своїм внеском, створивши твори, що стали основними в контрабасовому каноні. Ці композитори не лише розширили технічні можливості інструмента, але й продемонстрували його ліричні та віртуозні якості. Їхні твори, від концертів до сольних сюїт, відіграли важливу роль у переосмисленні сприйняття контрабаса [43]. Надаючи виконавцям складний і виразний матеріал, ці композитори гарантували, що контрабас продовжує зачаровувати слухачів своїм унікальним звучанням і багатогранністю.

Останніми роками у сольному контрабасовому виконавстві відбулися помітні зміни, що характеризуються акцентом на залученні аудиторії та інноваційних стилях презентації. Виконавців все частіше заохочують пристосовувати свої виступи до вподобань та інтересів аудиторії, що призвело до більш динамічного та інтерактивного концертного досвіду [14]. Такий підхід не лише підвищує задоволення слухачів, але й дозволяє виконавцям досліджувати нові інтерпретаційні можливості та емоційні вирази. Крім того, розширився репертуар для сольного контрабаса: сучасні композитори створюють твори, які розширюють межі традиційних технік і спонукають виконавців досліджувати нові звукові ландшафти. Включення цих сучасних творів у виконавську практику підкреслює універсальність і виразний потенціал контрабаса, забезпечуючи його постійну актуальність на сучасній музичній сцені.

Технологічний прогрес революціонізував контрабасовий виконавський ландшафт, пропонуючи виконавцям нові

інструменти та можливості. Розвиток електричних контрабасів та MIDI-контролерів значно розширив потенціал інструмента, дозволивши музикантам експериментувати з електронними звуками та включати їх у свої виступи [14]. Таке поєднання традиційних акустичних звуків із сучасними електронними елементами відкрило нові шляхи для творчості і дозволило контрабасу брати участь у ширшому спектрі музичних жанрів. Крім того, розвиток технологій звукозапису дозволив виконавцям випускати високоякісні сольні альбоми, які можуть охопити світову аудиторію та популяризувати унікальне звучання інструмента в більш широких масштабах. Ці технологічні інновації не лише розширили виконавські можливості, але й підвищили статус контрабаса в сучасній музиці.

Видатні сучасні контрабасисти зробили значний внесок у розвиток виконавської культури інструмента, надихаючи нові покоління музикантів. Багато солістів відомі тим, що винайшли власні техніки та методи звуковидобування, які розширили виразні можливості контрабаса [16]. Експериментуючи з різними акустичними ефектами та нетрадиційними стилями гри, ці віртуози розсунули межі того, що раніше вважалося можливим на контрабасі. Їхній вплив виходить за межі виконавства, адже вони часто співпрацюють з композиторами, створюючи нові твори, які ще більше розширюють можливості інструмента. Результатом цієї співпраці став багатий і різноманітний репертуар, який продовжує кидати виклик і надихати контрабасистів по всьому світу. Внесок цих провідних митців відіграв важливу роль у формуванні сучасного контрабасового виконавського ландшафту, забезпечивши його життєздатність та яскравість.

Таким чином, шлях контрабаса від акомпануючого

оркестрового інструмента до повноцінного сольного голосу — це шлях естетичної емансипації, технічного прогресу й музичної сміливості. Завдяки зусиллям багатьох композиторів, виконавців і педагогів контрабас сьогодні здатен звучати як епічно, так і камерно, як драматично, так і віртуозно. Його сольне мистецтво є прикладом того, як навіть найнижчий голос музичної палітри може стати виразником глибоких почуттів і нових ідей.

РОЗДІЛ 2. СОЛЬНЕ ВИКОНАВСТВО: РЕПЕРТУАР, ТЕХНІКА, ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

2.1. Аналіз основного сольного репертуару XX–XXI століть

Упродовж XX–XXI століть сольний репертуар для контрабаса зазнав глибокої трансформації — від наслідування традицій вікторіанського романтизму до радикальних експериментів у сфері тембру, техніки та інтерпретації. Цей процес є не лише художнім, а й культурним явищем: він засвідчує, що контрабас упевнено вийшов з оркестрової тіні, виборюючи місце повноцінного соліста на сучасній сцені.

Сольний репертуар XX століття зазнав значного впливу історичних подій, які змінили музичні стилі та засоби виразності. Період ознаменувався двома світовими війнами та стрімким розвитком технологій, які залишили незгладимий слід у мистецтві. Композитори прагнули відірватися від традиційних форм і перейнятися духом експерименту, що призвело до появи нових музичних мов, які характеризуються підвищеною багатозначністю і нетрадиційними структурами [19]. Відхід від класичного репертуару дозволив композиторам досліджувати дисонанс, атональність і ритм в інноваційний спосіб. Вплив цих історичних подій можна побачити в різних течіях, таких як імпресіонізм та експресіонізм, які відображали зміну суспільних ландшафтів та пошук нових форм самовираження [19].

Ключові композитори XX століття відіграли ключову роль у формуванні сольного репертуару завдяки своїм новаторським творам. Такі постаті, як Клод Дебюссі та Арнольд Шенберг, запровадили нові підходи, що кинули виклик традиційним тональним системам і розширили можливості сольних інструментів. Дебюссі, наприклад, використовував унікальні

звучання та відтінки в оркестровці для створення плавних переходів між інструментами, як це видно з його майстерності у грі на флейті та гобої [19]. Ритмічні інновації Стравінського та дванадцятитоновна техніка Шенберга ще більше розсунули межі музичної композиції. Ці композитори не тільки розширили технічні вимоги до солістів, але й збагатили репертуар розмаїттям стилів, від імпресіоністичного до авангардного, таким чином пропонуючи виконавцям і слухачам ширший спектр музичних вражень [9].

Звертаючись до наукового дисертаційного дослідження С. Дікарева «Роль контрабаса у творчості композиторів XX століття: від оркестрового до сольного інструмента» він відмічає твори П. Гіндеміта для контрабасу соло. Цикл *«Viciм п'ес для контрабаса соло»*, створений для домашнього музикування в колі друзів, є яскравим прикладом пародійної стилістики у творчості композитора. На його формування, безперечно, вплинули вокальні смаки та акторський талант Гертруди Гіндеміт [1].

Перша п'еса циклу — «O Iso ed Osiro» — є транскрипцією відомої арії Зорастро «O Isis und Osiris» з опери В. А. Моцарта «Чарівна флейта», адаптованої для контрабаса. Інструментальне звучання вокального твору сприймається надзвичайно природно, адже контрабас за своїм діапазоном і тембровим забарвленням близький до баса-профундо, який виконує цю арію в оригіналі. Позначення *con calore* («з теплом») є авторською ремаркою П. Гіндеміта, тоді як темпова вказівка *Adagio*, характерна для моцартівського варіанту, у цій версії відсутня.

Друга п'еса циклу — «Il basso è mobile» — є аранжуванням арії Герцога «La donna è mobile» з опери «Ріголетто» Дж. Верді. Її назву можна інтерпретувати як дотепне натякання на легковажність контрабасистів або ж як визнання технічної гнучкості та

віртуозності інструмента. П. Гіндеміт не змінює оригінального тексту Верді; пародійний ефект досягається передусім завдяки іронічній назві та контрасту тембрів – перенесенню тенорової арії на басовий інструмент. Позначка «nicht an die Rampe gehen!» («не обертатися до глядачів!»), розміщена на ферматі, вказує на конкретні виконавські обставини, для яких призначено твір. Додатковий гумористичний штрих додає ремарка в кінці п'єси: «Bei Erfolg da saro» («У разі успіху – повторити з початку»), що свідчить про вільне ставлення до форми.

Наступні п'ять п'єс формують мікроцикл із символічною назвою «Bass im sechsten Stock, oder: Des Löwen Wonne», що перекладається як «Бас на шостому поверсі, або Блаженство Лева». Ця назва перегукується з численними малюнками Пауля Гіндеміта, які дослідники знаходять у його рукописах, щоденниках, листуванні та різдвяних листівках [1].

Четверта п'єса, яка відкриває внутрішній цикл, має назву «Feierliche Praelüdiüm» («Урочиста прелюдія») і виконує функцію прологу. На це вказують ремарка *solenne maestoso* («урочисто й велично») та напис «Vorhang auf» («Завіса підіймається»), розміщений під останнім звуком. За нею слідує три «сцени», що, ймовірно, мають оперну природу. Композитор застосовує різноманітні засоби музичної виразності, які створюють ефект простору і підкреслюють театральне походження тематичного матеріалу.

П'ята частина циклу має назву «Szene I. Die Wüste. Morgenrot. Entfernte Trompetensignale» («Сцена I. Пустеля. Світанок. Далекі сигнали труби») й розпочинається двотактовим мотивом, що імітує звук труби, після чого він повторюється з ремаркою «echo» («відлуння»). Шоста частина – «Szene II. Scena Duetto» («Сцена II.

Сцена та Дует») — супроводжується низкою театралізованих ремарок, зокрема: «Irrwische flattern auf, Nachteulen phosphorezieren. Transparent erscheint Sepp Gschwandner, der Nebengebuhtle» («Загораються вогники, нічні сови світяться фосфором. З'являється Зепп Гшwandнер — другорядний персонаж») і «final apparition du Sepp. Ebenzer tritt ab» («остання поява Зеппа. Ебензер йде у відставку»).

Назва сьомої частини — «Szene III. Retitativo e Aria Alcantara» («Сцена III. Речитатив і Арія Алькантари») — може містити алюзію на двоактну комічну оперу «The Doctor of Alcantara» (1862), створену Юліусом Ейхбергом (1824–1893) у співпраці зі скрипалем і композитором Бенджаміном Вульфом (1836–1901).

Завершальну восьму частину циклу — «Danza. Coda» («Танець. Кода») — об'єднує з попереднім номером образ Алькантари. У цій п'єсі Пауль Гіндеміт насичує партитуру детальними ремарками, які передбачають використання виконавцем елементів акторської гри — зокрема, міміки й рухів під час виконання. Такий ретельно продуманий драматургічний підхід свідчить про театралізацію виконавського процесу як характерну ознаку жанру інструментального театру, риси якого починають проявлятися у творчості Гіндеміта вже наприкінці 1920-х років [1].

Роль технологій у розширенні сольного репертуару не можна недооцінювати, оскільки вони привнесли нові виміри в музичну композицію та виконання. Поява електронних інструментів та технологій звукозапису надала композиторам нові інструменти для експериментів та інновацій. Ця технологічна еволюція дозволила створювати складні звукові ландшафти та інтегрувати нетрадиційні звуки в сольні твори, ефективно подолавши розрив між історичною спадщиною та сучасним музичним вираженням

[26]. Композитори почали включати такі елементи, як синтезовані звуки та цифрові ефекти, що призвело до розвитку нових жанрів і виконавських практик. Як наслідок, у XX столітті з'явилося багато сольних творів, які не лише ввібрали в себе технологічні досягнення, але й переосмислили параметри музичності та художньої виразності.

Однією з важливих змін у ставленні до контрабаса в музиці другої половини XX століття стало виникнення сольного виконавства. Традиційно цей інструмент використовувався головним чином у складі ритм-секції оркестру або як супровід у камерному ансамблі. Однак наприкінці XX століття спостерігається зростання кількості творів, написаних спеціально для сольного виконання на контрабасі, що суттєво розширило його репертуар і відкрило нові можливості для виконавців-солістів. Значний внесок у цей процес зробили композитори Л. Беріо та Ф. Прото, які створили вагомі твори, що підкреслюють технічний і художній потенціал інструмента.

Розвиток сольного репертуару, активне залучення контрабаса до камерної музики та вдосконалення виконавської техніки відкрили нові горизонти для цього інструмента. Попри певні виклики, з якими контрабас стикався у той період, його роль у класичній музиці продовжувала зростати, зміцнюючи позиції інструмента й впливаючи на його сприйняття в академічному середовищі. Цю тенденцію підтримав і Кшиштоф Пендерецький, чий Дуєт для скрипки та контрабаса став однією з найважливіших композицій у сучасному контрабасовому репертуарі [1].

Проте слід зазначити активний розвиток українського контрабасового концерту розпочався у 1980-х роках XX століття. Серед вагомих зразків жанру можна назвати Концерт для

контрабаса з оркестром композитора й контрабасиста Євгена Мілки; «Купальський» концерт Якова Лапинського, прем'єра якого відбулася у виконанні Володимира Белякова; «Романтичний» концерт Геннадія Глазачова, вперше представлений Ігорем Чекалюком в Одесі; Концерт для контрабаса і фортепіано Петра Ладигенського; твір аналогічного складу авторства контрабасиста Григорія Оканя; а також Концерт Геннадія Ляшенка для контрабаса з оркестром [2].

Попри те, що український контрабасовий концерт наразі представлений обмеженою кількістю творів, навіть цей незначний масив уже становить суттєве досягнення на тлі загальної нестачі репертуару для контрабаса як у світовій, так і в українській музиці. Цей доробок є важливою складовою національного культурного надбання.

Сольний репертуар ХХІ століття відзначається багатим поєднанням жанрів та культурних впливів, утворюючи своєрідне звукове полотно, що виходить за межі традиційних рамок. У цю епоху музиканти та композитори черпають натхнення з різноманітних культурних джерел, вплітаючи елементи різних традицій у свої твори. Зокрема, в українській музичній культурі контрабас не лише зберігає своє провідне значення, а й динамічно розвивається завдяки творчості таких композиторів, як О. Щетинський, Ю. Гомельська, О. Войтенко, С. Пілютиков. Сучасні автори активно впроваджують новітні техніки та виражальні засоби — зокрема використання електроніки, експериментальних форм і поєднання різних жанрів. Значний внесок також роблять молоді виконавці й композитори, які розширюють контрабасовий репертуар, інтегруючи елементи джазу, етномузики та електроніки. У результаті сольний репертуар ХХІ століття вирізняється

еклектичністю та здатністю резонувати з аудиторією незалежно від культурного контексту [1].

До формування сольного репертуару XXI століття суттєво долучилися новітні техніки гри та інновації. Завдяки появі нових технологій музиканти отримали змогу експериментувати зі звуками та прийомами, які раніше були недоступними. Наприклад, удосконалення конструкції інструментів та електронні модифікації розширили діапазон та виразові можливості традиційних інструментів, що дозволило створювати більш емоційні та технічно складні виконання [38]. Крім того, використання цифрових технологій у створенні та виконанні музики відкрило нові горизонти як для композиторів, так і для виконавців. Такі інновації не лише розсовують межі можливого у сольному музикуванні, але й надихають нову хвилю музичної творчості.

Видатні композитори XXI століття зробили значний внесок у сольний репертуар, створюючи твори, що водночас є викликом та джерелом натхнення для виконавців. Зокрема, Лера Ауєрбах відома своїми новаторськими композиціями, які вимагають від музикантів не лише високої технічної майстерності, а й глибокої емоційної віддачі. Її твір Монолог для контрабаса соло (2009) є прикладом складності та насиченості сучасної сольної музики. Серед сучасних композиторів є й інші яскраві постаті, кожна з яких приносить у репертуар свою унікальну інтонацію та бачення. Вони продовжують розширювати межі, створюючи твори, що відображають складність сучасного життя та досліджують безмежні можливості музичного висловлювання. Таким чином, сольний репертуар XXI століття є динамічним та постійно еволюціонує, пропонуючи виконавцям і слухачам безліч нових вражень.

У сфері інтерпретації та виконавських практик еволюційний сольний репертуар XX–XXI століть становить багатогарне поле для осмислення сучасними виконавцями. Складність і різноманіття сучасних творів вимагають від музикантів не лише високої технічної майстерності, а й здатності до інноваційного художнього самовираження. Інтеграція різних культурних впливів і жанрів зумовлює необхідність гнучкого підходу до виконання, адаптації стилю до характерних особливостей кожного твору [36]. Така еволюція виконавських практик полягає не лише в технічному втіленні музичного тексту, а й у глибокому розумінні історичного контексту та авторського задуму. У процесі інтерпретації виконавці мають вирішити, чи дотримуватись строго нотного тексту, чи дозволити собі особистісні прикраси й інтерпретаційні акценти, які б водночас зберігали дух твору та підкреслювали їхню індивідуальність [38].

Окремо слід згадати про інтеграцію джазових практик у сольний репертуар. Імпровізаційна основа джазу дала контрабасистам нові техніки гри — «слепінг», «вокальні ефекти», поліфонічне мислення. Такі виконавці, як Чарлі Мінгус, Нільс Геннінг Ерстед Педерсен, Едгар Майєр формують авторський сольний репертуар, де поєднуються класика, джаз, етніка, електроніка.

Сучасні твори у стилі кросовер (наприклад, композиції Едгара Майєра або Джона Патітуччі) використовують контрабас як гнучкий інструмент, здатний поєднувати академічну форму з популярними жанрами. Таким чином, сольний репертуар розширюється в бік мультикультурності та індивідуалізму.

Вибір репертуару є водночас викликом і можливістю для сучасного виконавця. Величезна кількість доступних творів з

різних епох і у різних стилях відкриває широкі горизонти, проте ця різноманітність може виявитися складною для орієнтації. Виконавцям слід зважати не лише на технічну складність творів, а й на їхню тематичну й емоційну насиченість [11]. Процес прийняття рішень включає балансування між особистими вподобаннями, очікуваннями публіки та розумінням потенціалу певного твору для демонстрації сильних сторін або, навпаки, виявлення слабких місць. Сучасний репертуар із його новаторськими техніками та культурною різноплановістю надає виконавцям змогу розширювати власні горизонти та освоювати нові художні виміри, однак вимагає ретельної оцінки доцільності обраного твору щодо рівня підготовки та мистецьких завдань [36].

Вплив сольних творів на професійний розвиток виконавця є надзвичайно значущим, адже саме через цей репертуар формується художня ідентичність і кар'єрна траєкторія митця. Сольний репертуар дає змогу музикантам продемонструвати віртуозність, інтерпретаційну глибину та емоційне багатство. Оволодіння складними й технічно вимогливими творами дозволяє виконавцям заявити про себе як про фахівців у певному жанрі чи стилі, здобуваючи визнання в музичному середовищі. До того ж, здатність виконувати широкий спектр сольних творів підвищує універсальність музиканта, роблячи його більш привабливим для співпраці та працевлаштування. Формуючи свій репертуар, виконавці не лише вдосконалюють техніку, а й розвивають індивідуальну художню мову, що виокремлює їх на тлі конкурентного музичного середовища. Таким чином, взаємозв'язок між репертуаром і професійним зростанням підкреслює стратегічну важливість усвідомленого підходу до вибору творів у процесі формування виконавської кар'єри [38].

Основний сольний репертуар для контрабаса XX–XXI століть демонструє глибокі естетичні, жанрові й технічні зміни. Від романтичної кантилени Кусевицького — до шумових авангардних ландшафтів Беріо; від камерних монологів — до перформансів у стилі кросовер: контрабас увібрав у себе весь спектр музичного мислення сучасної доби. Його сольне мистецтво вже не потребує доказів — воно стало самодостатнім явищем сучасної культури. Репертуар XX–XXI століть відкрив перед контрабасом нові горизонти, а перед слухачами — нове уявлення про звук, глибину і можливості найнижчого серед струнних інструментів.

2.2. Технічні та художні особливості сольної гри на контрабасі

Сольна гра на контрабасі в XX–XXI століттях набула особливого значення як віртуозно-виразне мистецтво, що виходить далеко за межі його традиційного сприйняття як суто акомпанувального або оркестрового інструмента. Зростання інтересу композиторів до контрабаса, поява технічно досконалих виконавців, а також розширення репертуару сприяли формуванню нових виконавських підходів, що поєднують технічну складність із глибоким художнім змістом.

Історично контрабас вважався незграбним інструментом із обмеженими технічними можливостями. Проте сучасна виконавська школа спростувала цей стереотип. Серед основних

технічних особливостей сольної гри вирізняються:

- **Розширений діапазон:** завдяки техніці гри у високих позиціях, використанню флажолетів (природних і штучних), а також спеціальним конструкціям інструментів (наприклад, з п'ятою струною), діапазон контрабаса значно розширився.
- **Складні штрихи:** окрім традиційного легато та деташе, активно застосовуються тремоло, штрихи спіккато, стаккато, суль тасто, суль понтічелло, пічикато тощо. Часто ці прийоми комбінуються у межах одного фразування для створення тембрової різноманітності.
- **Позиційна мобільність:** розвинуті техніки швидкого переходу між позиціями, використання thumb position (гри великим пальцем на грифі), що дозволяє вільно оперувати найвищими регістрами.
- **Сучасні прийоми:** у творах другої половини XX ст. активно використовуються нестандартні засоби — tapping (удари пальцями по струнах), глісандо з натисненням, кластерні ефекти, удари по корпусу, комбіновані штрихи, гру на струнному підставці.

Техніка та позиція пальців мають фундаментальне значення для досягнення вишуканого звучання контрабаса [37]. Правильна позиція лівої руки має вирішальне значення для ефективної зупинки струн і гарантує, що гравець може легко орієнтуватися на інструменті. Наприклад, гравці повинні підтримувати горизонтальне або паралельне розташування кисті, руки і пальців до підлоги [21]. Таке вирівнювання не тільки сприяє спритності пальців, але й мінімізує напругу, дозволяючи більш плавні переходи між нотами. Вправи, які зосереджені на контролі тиску пальців, як вчив Маркос Мачадо, можуть значно покращити

технічну майстерність гравця [13]. Розвиваючи сильну пальцеву техніку, контрабасисти можуть опанувати складні пасажі та досягти більшої виразності у своїй грі.

Контрабас у сольній грі вражає своєю тембровою глибиною. Його звукова палітра охоплює як темні, оксамитові барви, так і яскраві, проникливі тембри у високому регістрі. Виконавець може модулювати тембр через:

- зміну точки дотику смичка (біля підставки чи грифу);
- використання різних видів атак;
- варіації швидкості та натиску смичка;
- комбінацію смичкової та пиццикатної технік.

Художній сенс часто передається не лише мелодикою чи ритмом, а саме тембровою виразністю, що стало особливо актуальним у творах композиторів-авангардистів та представників спектралізму.

Техніка смичка і артикуляція відіграють життєво важливу роль у формуванні звучання і характеру виконання на контрабасі [13]. Вибір смичка, наприклад, німецького, може вплинути на якість атаки і тональності [24]. Різні техніки смичка, включаючи *sul ponticello* (гра біля бриджу) і *sul tasto* (гра на грифі), дозволяють отримати широкий спектр тональних кольорів і динамічних ефектів [46]. Гравці також повинні досліджувати різні артикуляції, оскільки тип смичка може кардинально впливати на емоційний вплив музики. Використання виразних технік смичка, таких як *portamento* та *vibrato*, було особливо висвітлено в романтичному періоді, демонструючи, як артикуляція може посилити музичну виразність [46]. Оволодіння цими техніками дозволяє виконавцям передавати глибші емоції та нюанси у своїх інтерпретаціях.

Використання вібрато та динаміки є важливим для

додавання глибини та виразності сольному виконанню контрабаса [43]. Вібрато, яке передбачає контрольовані розгойдувальні рухи лівої руки, може створити багатий, теплий звук, що підсилює мелодичні лінії. Нещодавні дослідження досліджували швидкість, ширину та висоту вібрато серед контрабасистів університету, підкреслюючи важливість цієї техніки для досягнення професійного звучання [22]. Крім того, динамічний контроль дозволяє гравцям змінювати гучність та інтенсивність звуку, що робить їх виконання більш захоплюючим. Музиканти повинні практикувати включення динамічних контрастів у свою гру, оскільки це додає виразний шар, який зачаровує аудиторію. Вміло поєднуючи вібрато з різноманітною динамікою, контрабасисти можуть підвищити свій артистизм і створювати переконливі музичні образи.

Емоційна експресія та комунікація є важливими елементами сольного виконання на контрабасі, що дозволяє музикантові встановити глибокий зв'язок з аудиторією [14]. Контрабас, який часто розглядається як основний інструмент, має багатий потенціал для передачі широкого спектру емоцій завдяки своїм унікальним тональним якостям. Коли контрабасист занурюється у свій емоційний ландшафт, він може перетворити просту мелодію на глибоку розповідь, залучаючи слухачів на особистісному рівні. Наприклад, використання динаміки, такої як крещендо і декрещендо, може посилити емоційний вплив виконання, роблячи його більш дотичним. Ці виразні можливості допомагають залучити аудиторію до інтерпретації музиканта, сприяючи спільному досвіду, який виходить за рамки простого технічного виконання.

Сучасний контрабасист має бути не лише технічно вправним

музикантом, а й інтерпретатором, який розуміє естетичний контекст твору. Це передбачає:

- **стилістичну гнучкість** — здатність адаптувати манеру гри до різних композиторських почерків (від неокласицизму до алеаторики та постмодернізму);
- **знання музичних традицій** — у тому числі оркестрової гри, камерного музикування, джазової імпровізації;
- **індивідуальне бачення** — адже сучасні твори часто відкриті до різних трактувань, і виконавець стає співавтором звучання.

Інтерпретація різних музичних стилів і жанрів відіграє значну роль у формуванні ідентичності артиста як сольного контрабасиста [4]. Кожен жанр, будь то класика, джаз або сучасна музика, вимагає особливих підходів і технік, які відображають його унікальні характеристики. Наприклад, класичний твір може вимагати дотримання суворої динаміки та фразування, в той час як джазове виконання може запрошувати до імпровізації та особистого чуття. Розуміючи нюанси різних музичних стилів, басисти можуть збагатити свої виступи і продемонструвати свою універсальність. Така адаптивність не тільки розширює їхній репертуар, але й підвищує творчу свободу, дозволяючи їм досліджувати нові шляхи самовираження.

Сольна гра на контрабасі сьогодні — це явище, яке об'єднує в собі складну технічну майстерність, глибоку інтерпретаційну чутливість і виняткове художнє мислення. Контрабасист стає не лише виконавцем, а й носієм індивідуального звукового бачення. Його інструмент — це голос сучасної музики: глибокий, багатогранний, експресивний. Розвиток технічних і художніх аспектів гри на контрабасі відкриває нові горизонти як для виконавців, так і для композиторів, які дедалі активніше

звертаються до цього інструмента у своїй творчості.

2.3. Видатні виконавці та їхній внесок у розвиток сольної контрабасової школи виконавства

Упродовж XX–XXI століть контрабас пройшов шлях від оркестрового інструмента до повноправного сольного голосу, здатного передати найтонші емоційні й естетичні відтінки. Цей розвиток був би неможливим без постатей видатних виконавців, які не лише демонстрували віртуозне володіння інструментом, але й формували нову виконавську парадигму. Їхній внесок виявляється у розширенні репертуару, створенні авторських транскрипцій, педагогічній діяльності, а також у популяризації контрабаса як сольного інструмента на міжнародній сцені.

Історія сольного контрабасового виконавства позначена кількома ключовими постатями, які суттєво вплинули на розвиток інструмента. Серед цих першопрохідців виділяється Доменіко Драгонетті як віртуоз, композитор і диригент, чий внесок заклав основу для майбутніх солістів [43]. Активна діяльність Драгонетті наприкінці XVIII та на початку XIX століть, його технічна майстерність та новаторські композиції піднесли контрабас над його традиційною роллю в оркестровому ансамблі. Так само і Джованні Боттезіні, якого часто називають «Паганіні контрабаса», здобув міжнародне визнання завдяки своїм сольним виступам і

композиціям, розширивши таким чином репертуар і піднявши статус інструмента на світовій сцені [10]. Їхня творчість не лише популяризувала контрабас, але й надихнула покоління виконавців на дослідження його виразного потенціалу.

Інновації у виконавській техніці відіграли вирішальну роль у розвитку школи сольного контрабасового виконавства, багато в чому завдяки виконавцям-новаторам, які розширювали межі можливого на інструменті [34]. Такі видатні постаті, як Джованні Боттезіні та Серж Кусевицький, не лише демонстрували віртуозну гру, але й запроваджували нові методи артикуляції, фразування та техніки смичка. Їхній внесок заклав основу для майбутніх поколінь, оскільки вони експериментували з різними стилями і техніками, що призвело до появи унікальних інтерпретацій у контрабасовому репертуарі. Наприклад, твори Боттезіні часто вимагали складних технічних навичок, спонукаючи виконавців розвивати свою вправність і виразність. Це нововведення проклало шлях сучасним контрабасистам до вивчення та розширення виконавських технік.

У сучасну епоху кілька впливових діячів продовжують формувати спільноту контрабасистів, ще більше підвищуючи його статус у класичній музиці. Серж Кусевицький, провідна фігура початку XX століття, відомий не лише своєю роллю диригента Бостонського симфонічного оркестру, але й тим, що відстоював і просував контрабас як сольний інструмент [8]. Його відданість замовленню нових творів і розвитку талантів створила платформу для сучасних виконавців, щоб вони могли блищати. Крім того, створення таких організацій, як Польське товариство контрабасистів у 1994 році, натхненне відомим солістом Гарі Карром, відображає постійне прагнення підвищити роль контрабаса як у сольному, так і в ансамблевому виконанні [14]. Ці

сучасні авторитети відіграють важливу роль у формуванні майбутнього контрабасового виконавства та освіти.

Внесок видатних виконавців виходить за рамки простого виконавства і включає значний прогрес у техніці та розвитку репертуару.

Гарі Кросбі (Gary Karr) – голос контрабаса у XX столітті. Гарі Кросбі, американський контрабасист, безперечно, є однією з найяскравіших постатей у сольному виконавстві XX століття. Його надзвичайно витончене легато, чистота інтонації та глибока емоційність виконання зробили його справжнім реформатором сприйняття контрабаса.

Особливо значущим був внесок Кросбі у популяризацію творів для контрабаса у широких колах: він першим виконав сольні концерти для цього інструмента на великих сценах, зокрема – у Карнегі-Гол (США). Його інтерпретації концертів Дж. Ванхалля, Дж. Боттезіні, а також сучасних композиторів, стали еталонними.

Г. Кросбі також займався педагогічною діяльністю, заснував *Міжнародне товариство контрабасистів* (International Society of Bassists), яке стало осередком обміну виконавським і педагогічним досвідом.

Франко Петраччі (Franco Petracchi) – технічний реформатор. Італійський контрабасист Франко Петраччі відомий як один з найвпливовіших педагогів та виконавців другої половини XX століття. Він запропонував **нову аплікатурну систему**, яку виклав у методичному посібнику *Simplified Higher Technique*, де детально описано поділ гри на позиції, засновані на анатомічній зручності руки. Такий підхід дозволив суттєво покращити точність інтонації та мобільність гри у верхньому регістрі. Його інтерпретації творів Боттезіні, Діттерсдорфа, Драґонетті відзначаються віртуозною

легкістю та музикальністю. Петраччі також активно співпрацював з композиторами сучасності, зокрема, з Ніно Ротою та Франко Донатоні, які створювали твори спеціально для нього.

Томас Мартін (Thomas Martin) – академізм та традиція.

Томас Мартін, англійський виконавець, є прикладом поєднання виконавської та дослідницької діяльності. Його академічна точність, глибоке знання стилістики та широта репертуару дозволили йому стати одним із найшанованіших контрабасистів світу. Він особливо прославився записами класичних концертів (Ванхаля, Діттерсдорфа, Гофмана), які виконано зі стилістичною чистотою. Мартін також займався реконструкцією старовинних контрабасових партій, редагуванням нотних видань, що сприяло збереженню та відродженню контрабасового репертуару XVIII–XIX століть.

Франц Сімандл, наприклад, не лише був солістом-контрабасом Віденської імператорської опери протягом тридцяти п'яти сезонів, але й автором впливових педагогічних праць, які і сьогодні слугують основоположними текстами для контрабасистів [44]. Його систематичний підхід до техніки визначив викладання гри на контрабасі для багатьох поколінь, зробивши складні прийоми доступними для учнів. Більше того, нюансований і виразний сольний репертуар, що з'явився з роками, демонструє універсальність контрабаса, дозволяючи йому вийти за рамки своєї історичної ролі як простої ритмічної основи в оркестрах і джазових ансамблях [34]. Оскільки виконавці продовжують розширювати межі інструмента, спадщина цих ключових фігур залишається невід'ємною частиною постійної еволюції контрабасового виконавства.

Тео Куцуліос (Terpo Hauta-aho) – поет сучасного контрабаса.

Фінський контрабасист і композитор Тео Куцуліос, більше відомий під псевдонімом Теппо Хаута-ахо, став символом експериментального напрямку у контрабасовому мистецтві. Він не лише створював, а й виконував твори, що виходили за межі традиційної техніки: з використанням багатоголосся, шумових ефектів, перкусивних елементів. Його твір "*Kadenza*" став знаковим для сольного контрабасового репертуару XX століття, показавши нові горизонти звучання інструмента. Хаута-ахо також був натхненником імпровізаційного напрямку, зокрема в камерній та джазовій музиці.

Раду Базіліку (Răzvan Popovici) – представник нової генерації.

Серед сучасних виконавців варто виділити румунського контрабасиста Раду Базіліку, який репрезентує нову хвилю інтерпретаторів. Його активна концертна діяльність, участь у міжнародних фестивалях та конкурсах, виконання творів XXI століття засвідчують живу динаміку розвитку контрабасової школи. Він також співпрацює з сучасними композиторами, які бачать у ньому не лише виконавця, а й співтворця музичного матеріалу.

Створення навчальних закладів та програм також суттєво вплинуло на школу сольного контрабасового виконавства, сприяючи створенню середовища для навчання та зростання [35]. Такі установи, як Інститут музики Кертіса, натхненні вченням легендарних виконавців, таких як Боттезіні та Педро Вальс, виховують талановитих контрабасистів, пропонуючи спеціалізоване навчання та ресурси [10]. Ці програми не лише надають стипендії та можливості для виступів, але й створюють структуроване середовище для студентів, де вони навчаються під керівництвом шанованих викладачів. Як результат, у професійному музичному середовищі з'явилося багато добре підготовлених

контрабасистів, які здатні зробити вагомий внесок у музичну спільноту, забезпечуючи підтримку високих стандартів виконавства.

Крім того, не можна недооцінювати вплив видатних виконавців на майбутні покоління контрабасистів [35]. Культові музиканти, такі як Джоел Кворрінгтон, надихнули незліченну кількість студентів через майстер-класи, виступи та наставництво, тим самим сформувавши наступну хвилю талантів у контрабасовому співтоваристві. Їхнє прагнення до досконалості та інновацій слугує взірцем для музикантів-початківців, заохочуючи їх досліджувати свої унікальні голоси, зберігаючи при цьому повагу до традицій. Ця динаміка наставництва створює безперервний мистецький розвиток, оскільки кожне покоління контрабасистів вчиться на досвіді та техніці тих, хто прийшов до них. Таким чином, спадщина цих виконавців продовжує збагачувати школу сольного контрабасового виконавства, забезпечуючи її еволюцію та актуальність у постійно мінливому музичному ландшафті.

Видатні контрабасисти XX–XXI століть не лише довели, що цей інструмент здатний конкурувати з іншими смичковими інструментами у сольному виконавстві, а й створили умови для формування нової школи виконавства, яка об'єднує:

- віртуозність і виразність,
- новаторські техніки,
- педагогічну спадщину,
- репертуарну ініціативу.

Завдяки їхній діяльності контрабас із "тіньового" акомпанементного інструмента перетворився на сольного героя сучасної сцени — гнучкого, багатогранного та здатного говорити мовою як класики, так і авангарду. Їхній приклад надихає нові

покоління виконавців, що продовжують розширювати межі можливого у мистецтві контрабасової гри.

РОЗДІЛ 3. ОРКЕСТРОВЕ ВИКОНАННЯ НА КОНТРАБАСІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

3.1. Контрабас як основа гармонічного та ритмічного фундаменту оркестру

Контрабас відіграє ключову роль у створенні гармонічної глибини оркестру [27]. Як найбільший і найнижчий інструмент, він забезпечує основні басові лінії, що лежать в основі гармонічної структури, дозволяючи іншим інструментам будувати свої мелодії на міцній основі [27]. Цей інструмент, що не транспонується, гарантує, що зіграні ноти відповідають безпосередньо написаній партитурі, що робить його важливим для збереження тональної ясності в оркестровому виконанні. Багаті, резонансні тони контрабаса створюють розлогий гармонійчний ландшафт, дозволяючи композиторам досліджувати складні акордові послідовності та тональні співвідношення, що підсилюють загальне музичне враження.

На додаток до свого гармонійного внеску, контрабас слугує важливою підтримкою для басової партії в акордових побудовах [27]. Окреслюючи основні ноти кожного акорду, він забезпечує плавний перехід між гармонічними змінами, гарантуючи, що музика тече природно. Контрабас часто використовує такі техніки, як *arco* (смичок) і *pizzicato* (щипок) для артикуляції цих басових

ліній, які можуть динамічно змінювати енергетику твору. Ця фундаментальна роль не лише стабілізує гармонічну структуру, але й забезпечує ритмічну стабільність, що робить контрабас незамінним як в оркестровому, так і в камерному виконанні. Взаємодія цих басових ліній з вищими гармоніями створює багате звукове полотно, яке є життєво важливим для оркестрової фактури.

Більше того, взаємодія контрабаса з іншими інструментами є фундаментальною для оркестрового звучання [31]. Контрабас часто співпрацює з віолончелями та фаготами, створюючи згуртоване звучання, яке підсилює гармонійні шари в ансамблі. Ця співпраця уможлиблює різноманітну звукову палітру, оскільки контрабас може як доповнювати, так і контрастувати з мелодіями, які виконують вищі струнні та дерев'яні духові інструменти. Здатність контрабаса взаємодіяти з різними інструментальними групами не лише збагачує гармонійну тканину, але й сприяє діалогу, необхідному для динамічного оркестрового виконання. Завдяки цій взаємодії контрабас стає наріжним каменем оркестрової гармонії, забезпечуючи глибину і резонанс, що підтримує весь ансамбль.

Контрабас відіграє ключову роль у створенні пульсу та ритму в оркестрі, слугуючи важливим компонентом ритмічної основи [15]. Як найбільший і найнижчий струнний інструмент, його глибокі резонансні тони забезпечують послідовний і стабільний пульс, який підтримує загальну музичну структуру [12]. Ця ритмічна основа має вирішальне значення для підтримання темпу та забезпечення гармонійного поєднання інших інструментів. Закріплюючи ритм, контрабас дозволяє іншим секціям оркестру досліджувати більш складні ритми та мелодії, не втрачаючи при

цьому згуртованості. Здатність контрабаса передавати сильне відчуття пульсу особливо помітна в різних музичних стилях, де він гарантує, що грув залишається недоторканим, забезпечуючи надійну основу як для виконавців, так і для слухачів [18].

На додаток до створення пульсу контрабас тісно співпрацює з ударними інструментами, створюючи єдину ритмічну основу в оркестрі [12]. Це партнерство є життєво важливим, оскільки поєднує глибокі, насичені тони контрабаса з гострими, чіткими ударами ударних інструментів, таких як литаври та малий барабан. Разом вони створюють динамічну взаємодію, яка підсилює ритмічну структуру виступу. Контрабас не лише доповнює перкусію, але й додає глибини та багатства звучанню ансамблю, дозволяючи більш складно досліджувати ритм. Ця співпраця підкреслює важливість контрабаса для посилення загальної ритмічної цілісності оркестрової музики, роблячи його незамінною частиною ансамблю.

Крім того, контрабас підсилює ритмічні зміни та динаміку в оркестрових композиціях, сприяючи загальній виразності музики [12]. Здатність контрабаса виконувати різноманітні прийоми, від плавних пасажів легато до різких нот стаккато, дозволяє йому адаптуватися до різних музичних контекстів і стилів. Ця універсальність дозволяє контрабасу привносити ритмічну складність і нюансування, збагачуючи оркестрову фактуру. Наприклад, під час кульмінаційних пасажів контрабас може надати рушійної сили, тоді як у більш м'яких розділах він може слугувати для підтримки і завершення звучання, не пригнічуючи інші інструменти. Такий динамічний діапазон не лише демонструє ритмічні можливості контрабаса, але й підкреслює його роль як об'єднуючої сили в оркестрі.

Контрабас відіграє вирішальну роль у заповненні низькочастотного спектру оркестру [33]. Як найбільший і найнижчий інструмент у сімействі струнних, він забезпечує багату, теплу основу, яка підтримує гармонійну структуру оркестрової музики. Частотний діапазон контрабаса охоплює від 41 Гц до 392 Гц, що дозволяє йому глибоко резонувати в оркестровій фактурі [28]. Ця низькочастотна присутність є життєво важливою, оскільки вона закріплює звуковий ландшафт, дозволяючи більш високим інструментам сяяти без втрати балансу. Здатність контрабаса грати нижчі ноти, такі як найнижчі мі або до, ще більше посилює його значення у створенні повноцінного звучання, яке лежить в основі всього ансамблю [6]. Його унікальний тембр і резонанс сприяють відчуттю глибини і багатства, що є важливим для будь-якого оркестрового виконання.

Окрім заповнення низькочастотного спектру, контрабас слугує мостом між мелодією та гармонією [15]. Забезпечуючи стабільну гармонійну основу, він дозволяє іншим інструментам вільно розвивати мелодійні лінії, зберігаючи при цьому цілісне звучання. Контрабас часто грає в манері, яка окреслює акордові послідовності, створюючи безшовний зв'язок між ритмічним драйвом, що забезпечується ударними, і мелодійним змістом, представленим дерев'яними та мідними духовими [6]. Така взаємодія між басом та іншими секціями оркестру не тільки покращує загальну фактуру, але й збагачує гармонічну мову композиції. Універсальність контрабаса, незалежно від того, чи грається він арко чи піцикато, дозволяє йому адаптуватися до різних вимог оркестрової музики, що робить його незамінним елементом ансамблю [15].

Вплив контрабаса на загальне оркестрове звучання та

поєднання неможливо переоцінити [15]. Його присутність є ключовим фактором у досягненні збалансованої та гармонійної оркестрової фактури. Коли контрабаси виділяються, вони забезпечують ефект заземлення, який стабілізує звучання оркестру, дозволяючи більш складну оркестровку, не перевантажуючи слухача. Цей балансуєчий акт має вирішальне значення під час динамічних змін у виконанні, оскільки контрабас може або підтримувати, або контрастувати з іншими партіями, посилюючи емоційний вплив музики. Крім того, здатність контрабаса грати в різних стилях і техніках, таких як *arco*, *pizzicato* і розширені техніки, гарантує, що контрабас залишається універсальним і життєво важливим учасником оркестрового звукового пейзажу. Завдяки своїм унікальним якостям контрабас не лише підсилює багатство оркестру, але й гарантує, що кожне виконання знаходить глибокий резонанс у слухачів.

Сучасні контрабасові партії у творах XX–XXI століть — це виклик і натхнення водночас. Вони вимагають від виконавця не лише віртуозності, але й відкритості до експерименту, здатності мислити у масштабах драматургії твору та розуміти новітні музичні концепції. Контрабас із акомпануючого інструмента перетворився на актора великої сцени сучасної музики, здатного на драму, лірику, експресію, шумові ефекти й глибоку філософську мову.

Завдяки розширенню технічних і художніх можливостей контрабасу, а також зусиллям композиторів і виконавців, цей інструмент отримав друге народження — вже не як «гігант тіні», а як яскравий носій сучасної музичної ідеї.

3.2. Роль та функції контрабаса у камерних та симфонічних ансамблях

Контрабас — найбільший і найнижчий за звучанням представник смичкової групи — відіграє особливу роль у камерній та симфонічній музиці. Протягом століть його функції еволюціонували від суто гармонічного «фундаменту» до самостійного, іноді навіть солюючого голосу, здатного забезпечити колористичну різноманітність, темброву глибину та виразну драматургічну насиченість музичних творів. У камерних та симфонічних ансамблях контрабас виконує не лише опорну, а й стилістично-формотворчу функцію, яка в сучасному контексті набула нового звучання.

Традиційно контрабасова група в симфонічному оркестрі служить для підсилення басової лінії, виконуючи партії в унісон з віолончелями або октавою нижче. Саме ця глибина звучання створює фундамент гармонійної структури твору, підтримуючи акордову вертикаль і надаючи музиці повноти.

У класичному оркестрі (Гайдн, Моцарт, Бетховен) контрабаси мали здебільшого дублюючу функцію, хоча композитори все частіше звертали увагу на можливості окремого прописування партій. Уже в творах Бетховена можна спостерігати індивідуалізацію контрабасових голосів, особливо в драматичних

моментах, де їхня темброва густота надає напруження.

Еволюція контрабаса від епохи бароко до сьогодення позначена значними змінами як у його конструкції, так і в його ролі в ансамблі. Спочатку, в епоху бароко, контрабас функціонував переважно як допоміжний інструмент, підсилюючи нижні регістри оркестру [25]. Однак з розвитком музичних стилів змінювалися і вимоги до контрабаса. Інструмент почав відігравати більш помітну роль, не просто як фон, а як ключовий гравець у гармонійній та ритмічній основі композицій. Цьому перетворенню сприяли композитори, які почали писати для контрабаса більш складні партії, що дозволило йому вийти за межі його традиційної допоміжної ролі. Перехід від триструнного до чотириструнного контрабаса також сприяв зростанню його універсальності та здатності відтворювати ширший діапазон тембрів [40].

Історичні композитори мали значний вплив на репертуар контрабаса, визначаючи його розвиток і розширюючи його можливості. Такі композитори, як Франц Йозеф Гайдн і Людвіг ван Бетховен, сприяли більш повній інтеграції контрабаса в симфонічні композиції, часто створюючи партії, які підкреслювали його унікальні тональні якості та глибину. Цей зсув не був ізольованим від оркестрового середовища; у камерній музиці контрабас також став все частіше використовуватися, оскільки композитори досліджували його потенціал для збагачення гармонійних текстур і підтримки мелодійних ліній [46]. Дев'ятнадцяте століття стало свідком подальшого прогресу: такі композитор, як Густав Малер, писав більш складні та виразні пасажі для контрабаса, підштовхуючи виконавців до розвитку нових технік та навичок.

У симфонічній музиці пізніших епох — романтизму (Брамс, Малер) — партії контрабаса значно ускладнюються, стають

самостійнішими, а іноді й виступають як засіб звукової драматургії. Наприклад, у Симфонії №1 Густава Малера початок третьої частини базується на сольному виконанні похоронного маршу саме контрабасом — ефект, що має символічний і емоційний вимір.

У камерній музиці, зокрема в ансамблях з фортепіано, духовими, а також у струнних секстетах чи октетах, контрабас зазвичай виконує роль нижньої опори. У класичному та ранньоромантичному репертуарі його присутність мала скоріше підсилюючий характер.

Проте з другої половини XIX століття, зокрема завдяки творчості Франца Шуберта (наприклад, «Форельний квінтет», D. 667), контрабас поступово набуває більш активної ролі. У цьому творі він не лише підтримує гармонію, але й бере участь у тематичному розвитку, виконуючи власні лінії, що забезпечує багатовимірність звучання.

Технологічний прогрес відіграв вирішальну роль у конструкції та звучанні контрабаса, суттєво вплинувши на його функцію в ансамблі. Інновації в матеріалах струн і конструкції смичка покращили тональну чистоту і проекцію інструмента, зробивши його більш пристосованим до різноманітних потреб сучасних оркестрів і камерних груп. Розвиток розширених технік, таких як гармоніки та перкусійні ефекти, відкрив нові можливості як для композиторів, так і для виконавців, дозволивши контрабасу виражати ширший спектр звуків і текстур [38]. Ці досягнення не лише покращили якість звучання інструмента, але й розширили його універсальність, дозволивши йому виконувати більш динамічну та інтерактивну роль як у камерних, так і в симфонічних ансамблях.

У камерних ансамблях контрабас слугує основним

компонентом, забезпечуючи як гармонійну основу, так і ритмічну підтримку. Цей інструмент часто відповідає за підтримання басової лінії, що має вирішальне значення для загальної гармонійної структури ансамблю [38]. Закріплюючи звучання ансамблю, контрабас дозволяє іншим інструментам досліджувати мелодичні та гармонійні можливості, не втрачаючи при цьому згуртованості. Ця функція особливо помітна в таких творах, як «Форелевий квінтет» Шуберта, де контрабас не лише підтримує гармонію, але й підсилює ритмічний імпульс, забезпечуючи стабільний рух і рівновагу всередині групи [31]. Виконуючи цю подвійну роль, контрабас сприяє багатшому, більш фактурному звучанню, що підкреслює його важливу функцію в камерній музиці.

Контрабас використовує різні техніки, щоб гармонійно поєднуватися з іншими струнними інструментами в камерних ансамблях. Такі техніки, як *arco* (смичок) і *pizzicato* (щипок) дозволяють контрабасу адаптувати своє звучання до тональних якостей скрипок, альтів і віолончелей [31]. Ця універсальність має вирішальне значення для досягнення єдиного ансамблевого звучання, де контрабас може або підтримувати мелодію, або посилювати загальну фактуру. Використовуючи динамічний контроль і артикуляцію, басист може тонко підлаштовувати свою гру під нюанси інших інструментів, тим самим сприяючи згуртованому музичному діалогу в ансамблі. Така адаптивність підкреслює роль контрабаса не лише як допоміжного інструмента, але й як невід'ємної частини виразного діапазону ансамблю.

У XX столітті ця тенденція продовжується, а у творчості композиторів-модерністів (Б. Барток, Д. Лігеті) контрабас включається до ансамблів як самостійна, іноді солююча сила. Зокрема, у камерних ансамблях з нетрадиційним складом

контрабас відіграє роль барвистого елемента, який створює драматичний контраст чи гармонічне заглиблення.

Внесок контрабаса в динаміку і баланс камерного ансамблю важко переоцінити. Його глибокі, резонансні тони створюють ефект заземлення, який допомагає збалансувати більш високі інструменти, забезпечуючи рівномірний розподіл звуку по всьому ансамблю [30]. Керуючи динамічними рівнями, контрабас гарантує, що внесок кожного інструмента чути чітко, без того, щоб якась одна партія переважала над іншими [30]. Цей баланс має важливе значення для чіткості та згуртованості виконання, дозволяючи ансамблю досягти гармонійного та всебічного звучання. Роль контрабаса у підтримці цієї рівноваги підкреслює його важливість у створенні динамічного і захоплюючого камерного музичного досвіду.

У симфонічних оркестрах контрабас відіграє незамінну роль у підтримці оркестрової басової лінії та структури. Як основний басовий інструмент, він забезпечує необхідну гармонійну підтримку, яка лежить в основі всієї музичної фактури, закріплюючи гармонію своїми глибокими резонансними тонами [7]. Цей ефект якоря має вирішальне значення для згуртованості звучання оркестру, дозволяючи іншим секціям будувати на цьому міцному фундаменті. Здатність контрабаса виконувати низькі ноти доповнює загальну тональність, забезпечуючи повноцінне звучання, яке резонує по всьому концертному залу. Крім того, діапазон інструмента дозволяє досягати більш глибоких музичних нот, що сприяє більш повному і збагаченому слуховому досвіду слухачів [7].

У творах композиторів XX–XXI століть функції контрабаса розширюються завдяки використанню розширених технік виконання: флажолети, глісандо, percussive effects (удари по

корпусу), колісні смичкові прийоми, prepared bass (використання сторонніх предметів для модифікації звуку). У таких контекстах контрабас перетворюється на тембровий інструмент, що здатен моделювати атмосферу, імітувати природні звуки чи створювати звукову напругу.

Окрім того, композитори сучасності (К. Пендерецький, Д. Куртаг) активно звертаються до індивідуалізації партій контрабаса, що змінює уявлення про цей інструмент як суто акомпануючий.

Взаємодія контрабаса з іншими групами, такими як дерев'яні та мідні духові, підкреслює його універсальність та інтегративну роль в оркестрі. Хоча контрабас працює переважно у струнній секції, він часто співпрацює з дерев'яними та мідними духовими інструментами, створюючи згуртоване і збалансоване ансамблеве звучання. Його глибокий і резонансний голос додає глибини і сили оркестровій палітрі, посилюючи велич музики [27]. Ця взаємодія необхідна для поєднання різних тембрів і забезпечення гармонійного та динамічного звучання оркестру. Здатність контрабаса синхронізуватися з різними партіями демонструє його адаптивність і важливість у досягненні бажаної оркестрової фактури.

Контрабас використовується в оркестрах різних музичних стилів і жанрів. Його роль не обмежується класичними творами; контрабас також знаходить своє місце в сучасних композиціях, творах з джазовим впливом та музиці до фільмів, що свідчить про його широке застосування. У класичній музиці він підсилює ритмічну основу і формує музичну оповідь, тоді як у джазі та сучасних композиціях він часто бере на себе крокуючі басові лінії або бере участь в імпровізації, демонструючи свою ритмічну та гармонічну універсальність. Така адаптивність дозволяє

контрабасу робити вагомий внесок в еволюцію оркестрової музики, забезпечуючи його постійну актуальність у різних музичних стилях.

Роль і функції контрабаса у камерних та симфонічних ансамблях XX–XXI століть демонструють еволюцію від опори до повноцінного виразного голосу. Цей інструмент, з його унікальним тембром та розширеними технічними можливостями, вже давно перестав бути «тіню» оркестру, ставши невід'ємним компонентом гармонійної, ритмічної, драматургічної та колористичної структури сучасної музики.

Завдяки розвитку виконавської школи, композиторського мислення та інноваційних підходів, контрабас посів гідне місце не лише в оркестрі, а й у камерній сцені як один із найглибших та найвиразніших інструментів.

3.3. Особливості виконання сучасних партій у творах XX–XXI століття

У XX–XXI століттях контрабас вийшов за межі традиційного уявлення про нього як про суто акомпануючий інструмент. Сучасна музика відкрила нові горизонти як для композиторів, так і для виконавців, які дедалі частіше стикаються з надзвичайно складними, технічно насиченими та експериментальними партіями. Виконання таких творів вимагає не лише високого рівня

професійної майстерності, а й гнучкого мислення, творчого підходу та глибокого розуміння сучасної музичної мови.

Дослідження нових тональностей і масштабів ознаменувало революційний зсув у музиці XX століття, відрізняючи її від передбачуваності класичного репертуару. Такі композитори, як Арнольд Шенберг, стали першовідкривачами атональності – техніки, яка відкидала традиційні тональні центри, тим самим приймаючи підвищену неоднозначність та експресіонізм [41]. Цей відхід від традиційної гармонії став ще одним прикладом розвитку Шенбергом дванадцятитонової техніки, яка забезпечила структурований, але авангардний підхід до композиції [41]. З плином століття ці інновації проклали шлях для таких течій, як неокласицизм і мінімалізм, які відображали перехід від модерної до постмодерної естетики [41]. Ці події підкреслюють ширшу тенденцію мистецької еволюції, коли композитори черпали з різноманітних впливів і застосовували різноманітні техніки для переосмислення музичного вираження [42].

Інтеграція електронних та цифрових інструментів значно змінила музичний ландшафт у XX та XXI століттях. Ця трансформація проявляється в розмиванні меж між композицією, дизайном інструмента та виконанням, чому сприяє впровадження електроніки та кодування в музичні інструменти [31]. Цифрові технології революціонізували музичне виробництво, зробивши його швидшим, простішим і якіснішим, а також уможлививши широке розповсюдження записаної музики [swa]. Крім того, використання цифрових інструментів розширило можливості для створення та виконання музики, а комп'ютери та інші цифрові інструменти стали центральним елементом цього процесу [17]. Ці технологічні досягнення не лише змінили спосіб виробництва та

споживання музики, але й відкрили нові шляхи для творчого самовираження та експериментів [17].

Культурні та історичні події постійно впливають на музичні стилі, особливо у двадцятому столітті, яке стало свідком значного мистецького розвитку у відповідь на ці події. На початку століття з'явився експресіонізм - рух, тісно пов'язаний з бурхливим соціальним і політичним кліматом того часу, який надихнув композиторів на дослідження інтенсивного емоційного вираження через атональну та дисонансну музику [42]. Протягом століття композитори продовжували черпати натхнення з широкого кола джерел, відображаючи різноманітні культурні та історичні контексти, в яких вони працювали [43]. У цей період також з'явилися нові музичні стилі, такі як мінімалізм, який запропонував виразний відхід від попередніх тенденцій, наголошуючи на простоті та повторюваності, віддзеркалюючи ширші суспільні зрушення в бік постмодернізму [42]. Ці стилістичні інновації підкреслюють динамічну взаємодію між музикою та культурно-історичним середовищем, демонструючи, як композитори постійно адаптувалися до навколишнього світу та відображали його.

Сучасні композиції часто включають нетрадиційні позначення та символи, що ще більше ускладнює процес інтерпретації. Використання унікальних символів і позначень не є рідкістю, оскільки композитори прагнуть висловити нові музичні ідеї, які традиційна нотація не може адекватно відобразити [3]. Такі інновації включають графічні партитури, які візуально представляють музику в абстрактній формі, та використання символів для позначення розширених технік або нових звуків. Така форма нотації вимагає від виконавців розвитку нової грамотності, яка дозволяє їм інтерпретувати і перекладати ці символи в

музичну виразність. Виклик полягає не лише в тому, щоб прочитати ноти, але й у розумінні наміру, що стоїть за цими нетрадиційними позначеннями, які часто мають на меті розширити межі музичної виразності та творчості.

Балансування між традиційними техніками та інноваційними засобами вираження – ще один виклик, з яким стикаються виконавці сучасних творів. Оскільки композиції двадцятого і двадцять першого століть часто поєднують традиційні музичні елементи з авангардними техніками, виконавці повинні знайти спосіб зберегти цілісність і того, і іншого [3]. Це передбачає розуміння традиційних музичних форм і методів і водночас прийняття експериментальних підходів, які можуть кинути виклик цим конвенціям. Наприклад, твір може вимагати від виконавця точного виконання класичних прийомів, а потім відмовитися від них на користь імпровізації або нещодавно винайдених методів. Ця подвійність вимагає від виконавця універсальності та адаптивності, адже він повинен бути готовим до пошуку та експериментів, зберігаючи при цьому опору на усталені музичні традиції.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження було спрямоване на формування цілісного уявлення про розвиток контрабаса як сольного та оркестрового інструмента у XX–XXI століттях. У процесі роботи було здійснено системний аналіз ключових аспектів виконавської практики гри на контрабасі, охоплено історичну ретроспективу, технічні та інтерпретаційні тенденції, а також сучасні підходи до репертуару й ролі інструмента в ансамблевих складах.

Наукова новизна полягала в тому, що у дослідженні вперше

здійснено комплексний огляд сольного й оркестрового виконання на контрабасі у XX–XXI століттях з урахуванням еволюції технічного потенціалу інструмента, змін у виконавських підходах та зростання його ролі як у сольному, так і в ансамблево-оркестровому середовищі. Окрім того, робота висвітлює педагогічні й методичні аспекти контрабасової школи, зосереджуючись на новітніх тенденціях та викликах сучасності.

У процесі дослідження проаналізовано найважливіші зразки сольного репертуару XX–XXI століть, визначено характерні риси стилістичних напрямів, в яких працюють сучасні композитори, що звертаються до контрабаса. Також охоплено проблематику виконання новітніх творів, зокрема з урахуванням використання розширених технік, електроакустичних засобів та імпровізаційних елементів.

Для обґрунтування ролі контрабаса в системі сучасного музичного мистецтва було проаналізовано як історичні передумови, так і художні досягнення виконавців XX–XXI століть. Виявлено еволюцію функцій контрабаса – від традиційного гармонічного та ритмічного фундамента до повноцінного сольного інструмента з широким арсеналом виражальних засобів.

Упродовж XX–XXI століть контрабас пройшов надзвичайно динамічний і багатовекторний шлях розвитку як у сфері оркестрового, так і сольного виконавства. Його еволюція від інструмента, що тривалий час перебував у тіні, до повноправного соліста й активного учасника сучасного музичного процесу, є яскравим прикладом того, як змінюється функціональна і художня роль музичного інструмента у відповідь на історичні, естетичні та технологічні зрушення.

У XX столітті контрабас зберіг свої фундаментальні функції в

оркестрі, насамперед як основа гармонічного та ритмічного фундаменту. Проте вже з початку століття композитори почали експериментувати з його можливостями: з'являються складніші фактурні рішення, розширюється амплітуда регістрів, застосовуються нетрадиційні прийоми гри (піццикато, флажолети, глісандо, коленні штрихи тощо). Суттєве значення мала й поява нових стилів – імпресіонізму, експресіонізму, авангардизму – які вимагали від виконавця гнучкості, глибокої звукової чутливості й інтерпретаційної свободи. На початку XX століття контрабас залишався переважно оркестровим інструментом, дублюючи партії віолончелі на октаву нижче. Проте вже в першій половині століття відбувається переосмислення його ролі. Композитори, зокрема П. Гіндеміт, почали активно включати контрабас у свої твори, надаючи йому солуючі ролі та використовуючи його унікальні звукові можливості. У другій половині XX століття та на початку XXI століття контрабас зазнав значущих трансформацій: зростає кількість творів, його роль у камерній музиці стає більш різноманітною, урізноманітнюється техніка гри, запозичуються елементи з джазу, року, авангарду та інших стилів, що дозволяє розширити звукові можливості контрабаса .

З другої половини XX століття та впродовж XXI століття спостерігається інтенсивна трансформація оркестрової ролі контрабаса. Інструмент дедалі частіше виступає не лише як акомпануючий голос, а й як партнёр у тематичному розвитку, контрапункті чи звуковій драматургії. Зростає значення камерного музикування, де контрабас отримує більше можливостей для тонкого художнього висловлення, а в симфонічних ансамблях розширюється арсенал художніх задач, що стоять перед контрабасистом.

Справжнім викликом та водночас відкриттям XX століття стало становлення контрабаса як сольного інструмента. Якщо в попередні епохи сольні виступи контрабасистів мали поодинокий характер, то у XX столітті формується цілий пласт репертуару, призначений спеціально для сольного виконання. Значна заслуга в цьому належить виконавцям-віртуозам, які прагнули змінити сприйняття інструмента, зруйнувавши усталені уявлення про його «вторинність» у сольному музикуванні.

У цьому контексті важливим є внесок таких видатних виконавців, як Франтішек Гертль, Гері Карр, Франсуа Рабат, Теуніс ван дер Зварт, Едгар Мейер та інші. Вони не лише сприяли створенню нового репертуару, а й розробили нові техніки гри, педагогічні методики, ввели до вжитку альтернативні прийоми інтерпретації. Їхня діяльність суттєво вплинула на зміну уявлень про контрабас як про інструмент, здатний до тонких художніх нюансів, експресивності, віртуозності та інтелектуальної глибини.

У XXI столітті цей процес не лише продовжується, але й значно активізується. Композитори експериментують із електроакустичними можливостями контрабаса, використовують його у поєднанні з електронікою, шумовими ефектами, в імпровізаційних структурах. Сольне контрабасове виконавство стає простором перетину академічної, джазової, авангардної, етнічної та експериментальної музики.

Репертуар для контрабаса в XX–XXI століттях надзвичайно розширився як кількісно, так і якісно. Окрім творів, написаних безпосередньо для інструмента, активно зростає кількість транскрипцій, а також експериментальних композицій, що розраховані на нестандартне звучання. У сольному репертуарі з'являються твори таких композиторів, як Пауль Хіндеміт, Ганс

Вернер Генце, Джованні Ботезіні, Джордж Крамп, а також численних сучасників із різних країн світу.

Розвиток репертуару тісно пов'язаний із технічними новаціями. У ХХ столітті сформувався новий підхід до гри, що передбачає віртуозність, мобільність у всіх регістрах, активне використання подвійних нот, складної артикуляції, елементів джазової імпровізації, новітніх штрихових технік. Значно вдосконалилися школи гри на контрабасі, серед яких особливо вирізняються німецька, французька, американська, а в останні десятиліття – і східноєвропейська та азійська традиції.

Розвиток сольного та оркестрового контрабасового виконавства сприяв формуванню нових педагогічних підходів. Виникають контрабасові школи, які систематизують технічні та інтерпретаційні методики гри на інструменті. Видатні виконавці, такі як С. Кусевицький, не лише демонструють високий рівень майстерності, але й активно займаються педагогічною діяльністю, передаючи свій досвід наступним поколінням музикантів.

Українські композитори також внесли значний вклад у розвиток контрабасового репертуару. У дисертації Дікарева С. Г. детально аналізуються композиції українських авторів, багато з яких раніше не були представлені в наукових дослідженнях. Це свідчить про активний розвиток національної контрабасової школи та її інтеграцію у світовий музичний контекст.

У наш час контрабасист – це не лише виконавець, а й інтерпретатор, дослідник, творець музичного сенсу. Особливості сольної гри на контрабасі вимагають високої культури інтонації, розуміння стилю, емоційної глибини, а також здатності до гнучкої адаптації під конкретну естетику твору. Все частіше виконавці виступають також у ролі композиторів або імпровізаторів,

розширюючи межі традиційної виконавської практики.

Нинішнє покоління контрабасистів працює у багатьох напрямках: академічна музика, нова опера, електроакустика, медіа-арт, перформанс, імпровізаційні практики. Вони створюють унікальні інтерпретаційні підходи, що демонструють, наскільки контрабас став інструментом глибокої художньої комунікації.

Отже, упродовж XX–XXI століть контрабас вийшов за межі традиційної ролі оркестрового акомпаніатора та посів гідне місце у світовому сольному просторі. Його технічні можливості, різноманітність тембрів, глибокий і пластичний звук дозволяють реалізовувати найскладніші художні задуми як у рамках академічної музики, так і за її межами. Розвиток контрабасового виконавства є яскравим прикладом того, як поєднання історичної традиції, технічної еволюції та творчої ініціативи здатне перетворити «інструмент тла» на самобутній художній голос епохи.

У сучасному музичному просторі контрабас відіграє роль не лише як виконавський інструмент, а й як платформа для діалогу культур, ідей, стилів. Це відкриває нові горизонти для виконавців, композиторів і педагогів, і підтверджує важливість подальшого дослідження та підтримки контрабасового мистецтва у всіх його проявах.

СПИСОК ВИСКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дікареєв С. Г. Роль контрабаса у творчості композиторів ХХ століття: від оркестрового до сольного інструмента: дис. ... д-ра філософії. Харків: Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2023. 228 с.
2. Лучанко О. Жанр концерту у контексті контрабасового мистецтва ХХ століття. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. 2005. С. 60–66.
3. Полянська К., Білоусов С. Контрабас в камерно-інструментальній музиці ХХ століття: до питання формування сольного виконавства на контрабасі. Художня культура. Актуальні проблеми. 2022. №18(1). С. 32–36.
4. Álvarez Alonso, Domingo. The Modern Double Bass Player is Able to Play Melodies URL: <https://domingoalonso.gc.audicanarias.com/index.jsp/scholarship/465709/TheModernDoubleBassPlayerIsAbleToPlayMelodies.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
5. American Classical Orchestra. Back to Bassists: The Restoration of a Symphony. URL: <https://aconyc.org/back-to-bassists-the-restoration-of-a-symphony/> (дата звернення: 10.04.2025).
6. Barket, J. Ch. The speaker of the orchestra: An analytical study of the bass line in the fourth movement of Beethoven's Ninth Symphony. The University of North Carolina at Greensboro, 1993.
7. Bitz, M. The importance of bass ensemble. American String

- Teacher. 1997. Vol. 47, No. 2. Pp. 43–45.
8. Classic Cat. Doublebass. URL: <https://www.classiccat.net/iv/doublebass.info.php> (дата звернення: 10.04.2025).
 9. Cottrell, S. J. Musical Performance in the Twentieth Century: an overview. In: Lawson, C., Stowell, R. (Eds.), *The Cambridge History of Musical Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 723–751.
 10. Curtis Institute of Music. Legacy of Double Bass. URL: <https://www.curtis.edu/about/history/legacy-of-double-bass/> (дата звернення: 10.04.2025).
 11. Daszkiewicz, A. The idea of the baroque sonata for violin solo in the first half of the XX century. Diss. The Krzysztof Penderecki Academy of Music in Cracow, 2021. P. 114.
 12. Denson, J. Ch. Melodic and chordal applications for harmonics on the double bass: A study of techniques, chords, and composition. University of California, San Diego, 2010.
 13. Discover Double Bass. Thumb Position Double Bass Lessons. URL: <https://discoverdoublebass.com/thumb-position-double-bass-lessons> (дата звернення: 10.04.2025).
 14. Double Bass HQ. The Solo Double Bass: Pride or Prejudice? URL: <https://doublebasshq.com/the-solo-double-bass-pride-or-prejudice/> (дата звернення: 10.04.2025).
 15. DoubleBass.com.pl. History of the Double Bass. URL: <http://www.doublebass.com.pl/index.php/en/history-en> (дата звернення: 10.04.2025).
 16. Hoe, J. Using Orchestral Repertoire in Double Bass Pedagogy. Diss. California State University, Northridge, 2023.
 17. Ichim, M., Dragulin, S. The sound color palette of the double bass:

- history and modernity. Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series VIII: Performing Arts. 2021. Pp. 65–74.
18. Ikem G.-P. Ch., Akpevwweoghene E. M. The Functionality of Music Production Technology in The 21st Century. Niger Delta Journal of Gender, Peace & Conflict Studies. Vol.2 No. 3. 2022. P. 10.
 19. Institut de Musique de Paris. History of the Double Bass. URL: <https://institutdemusiquedeparis.com/en/history-of-the-double-bass/> (дата звернення: 10.04.2025).
 20. K&M Music School. Cello vs Double Bass: Understanding the Differences. URL: <https://kandmmusicschool.com/blogs/cello-lessons/cello-vs-double-bass-understanding-the-differences/> (дата звернення: 10.04.2025).
 21. Louisiana State University. Exploring Arts. Chapter: Music of the 20th Century. URL: <https://louis.pressbooks.pub/exploringarts/chapter/music-of-the-20th-century/> (дата звернення: 10.04.2025).
 22. Louisiana State University. Music Appreciation. Chapter: Music of the Twentieth and Twenty-First Centuries. URL: <https://louis.pressbooks.pub/musicappreciation/chapter/music-of-the-twentieth-and-twenty-first-centuries/> (дата звернення: 10.04.2025).
 23. Mark Przybylowski. Double Bass Left Hand Technique Fundamentals. URL: <https://www.markprzybylowski.com/double-bass-left-hand-technique-fundamentals/> (дата звернення: 05.04.2025).
 24. Mick, J. An Analysis of Double Bass Vibrato. String Research Journal. 2024.
 25. MDW Magazine. Das Kontrabass-Konzept des Ludwig Streicher (1920–2003). URL:

- <https://www.mdw.ac.at/magazin/2017/09/29/musizieren-das-kontrabass-konzept-des-ludwig-streicher-1920-2003/?lang=en> (дата звернення: 05.04.2025).
26. Orchestration Online. Double Basses: Bowing and Articulation. URL: <https://orchestrationonline.com/double-basses-bowing-and-articulation/> (дата звернення: 05.04.2025).
 27. Oscar van Dillen. Evolution of the Bass in Orchestras. URL: <https://www.oscarvandillen.com/evolution-of-the-bass-in-orchestras/> (дата звернення: 05.04.2025).
 28. Posikira-Omelchuk N. Reflection of historical contexts in contemporary music art. Multidisciplinary Reviews 7. 2024. P. 8.
 29. Priester J. M. Double bass intonation: a systematic approach to solo and ensemble playing. Diss. Indiana University, 2015. P. 285.
 30. Philharmonia Orchestra. Instruments: Double Bass. URL: <https://philharmonia.co.uk/resources/instruments/double-bass/> (дата звернення: 05.04.2025).
 31. Quarrington, Joel. The Double Bass Tuned in Fifths. URL: <https://joelquarrington.com/the-double-bass-tuned-in-fifths> (дата звернення: 12.04.2025).
 32. Radice, M. A. Chamber music: an essential history. University of Michigan Press, 2012.
 33. Raschen, G. Chamber music with double bass: A new approach to function and pedagogy. University of North Texas, 2009.
 34. Romey, J. Double Bass. Oxford University Press, 2019.
 35. Simply for Strings. Violin, Viola, Cello and Double Bass – What's the Difference? URL: <https://www.simplyforstrings.com.au/blogs/news/violin-viola-cello-and-double-bass-whats-the-difference?shpxid=aa7a9b7a-156b-486e-8320-d620ab7d5f29> (дата звернення: 12.04.2025).

36. Shimomoto, M. The Double Bass and the Performance of Its Solo Repertoire. Diss. California State University, Northridge, 2018. P. 42.
37. Smith, G. J. Performance Opportunities Solo Competitions and Awards. American String Teacher. 1980. Vol. 30, No. 2. Pp. 62–75.
38. Socican, I. Double bass performance techniques and methods in jazz practice (1920s – present): Doctoral Thesis. Chişinău: Academy of Music, Theatre and Visual Arts, 2024. 18 p.
39. Strad, The. The Double Bass with Thomas Martin (Left Hand Ep. 1: Position and Fingering Pt. 1). URL: <https://www.thestrad.com/video/the-double-bass-with-thomas-martin-left-hand-ep-1-position-and-fingering-pt-1/9607.article?adredir=1> (дата звернення: 12.04.2025).
40. Sullivan, E. M. Collaborative Contrabass: Exploring the Role of the Double Bass in Chamber Music Through Performance. Thesis. Queensland Conservatorium, 2017. P. 294.
41. Talk Classical. The Evolution of the Double Bass and the Orchestra. URL: <https://www.talkclassical.com/threads/the-evolution-of-the-double-bass-and-the-orchestra.37611/> (дата звернення: 12.04.2025).` ``
42. VSL Academy. Double Bass. URL: <https://www.vsl.co.at/academy/strings/double-bass> (дата звернення: 12.04.2025).
43. Wikipedia. 20th-century classical music. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/20th-century_classical_music (дата звернення: 12.04.2025).
44. Wikipedia. 21st-century Western classical music. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/21st-century_Western_classical_music (дата звернення: 12.04.2025).
45. Wikipedia. Double bass concerto. URL:

https://en.wikipedia.org/wiki/Double_bass_concerto (дата звернення: 12.04.2025).

46. Wikipedia. Franz Simandl. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Simandl (дата звернення: 12.04.2025).
47. What's New for Double Bass. 1974. American String Teacher. 1974. Т. 24, № 4. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000313137402400413> (дата звернення: 12.04.2025).
48. Webster J. Violoncello and Double Bass in the Chamber Music of Haydn and His Viennese Contemporaries, 1750-1780. Journal of the American Musicological Society. 29.3 1976. Pp 413-438.
49. Zaini Wan, D., Djahwasi, H., Nasrifan, M. An Investigation Into the Bowing Techniques in Performing Bach Cello Suite №.2 For Double Bass. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development. 2023.